

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПІВ СТРУКТУРНОЇ МЕТОДОЛОГІЇ В ГЕНДЕРНИХ СТУДІЯХ

Povtoreva S.M., Dr. Sc. (Ph), Prof.

National University «Lviv's Polytechnic» Lviv,
Ukraine, e-mail: vedmedja@ukr.net

THE USE THE PRINCIPLE OF STRUCTURAL METHODOLOGY IN THE GENDER STUDY

Мета. Метою статті є на основі аналізу застосування базових принципів структурної методології в гендерній проблематиці показати її конструктивні можливості, здат-

© Повторева С.М., 2013

ність виявляти корінні суперечності і конфлікти, артикульовані в дискурсивному полі сучасної західноєвропейської і базованій на ній (української, американської та ін.) гуманітаристики, та окреслювати реальні шляхи їхнього пом'якшення і подальшого розв'язання.

Методика. Застосування компаративістських і семіотичних підходів сприяло виявленню особливостей функціонування структурної методології в гендерних студіях.

Результати. Показано, що структурна методологія застосовується в гендерних дослідженнях через її теоретичну і практичну ефективність. Вихідним пунктом структурної методології є положення про те, що соціальний світ створений зі значень, сконструйованих і прийнятих людьми. Ця методологія слугує поінформованій практичній дії, намагається змінити світ шляхом вторгнення в приховані структури, які перебувають у постійній зміні. Практичний характер гендерних, зокрема феміністичних досліджень виявляється в тому, що вони орієнтуються на знання, інтереси жінок, їхню суб'єктивність, мають на меті здійснювати феміністичні проекти, втілювати в життя визвольні ідеали жіночих рухів.

Наукова новизна. Вперше доведено, що гендерні студії у своїх витоках і на сучасному етапі істотно спираються на структурну методологію. Акцентовано особливості українських гендерних досліджень і їхній зв'язок із цією методологією.

Практична значущість. Отримані результати дають можливість використовувати принципи структурної методології в різних сферах гуманітарного знання, створювати методики аналізу сучасних дискурсивних практик.

Ключові слова: відмінність, гендер, деконструкція, жіночі студії, кіборги, структура, структурна методологія, трансгресія, фемінізм.

Постановка проблеми. Актуальність теми статті зумовлена тим, що гендерні дослідження перебувають на передньому краї сучасної науки, мають виразно практичне спрямування, впливають на всі ділянки сучасної західної культури: політику, право, бізнес, освіту, художню літературу і мистецтво, проникають у повсякденне життя, поступово ведуть до істотних змін у світогляді. Ці студії кинули виклик фундаментальним парадигмам західної метафізики. Попри значну кількість публікацій з гендерної проблематики загалом і жіночих студій зокрема, лише в деяких з них (Ю. Крістева [15], S. Benhabib, J. Butler, D. Corner, N. Fraser [26], О. Гурко [5], Н. Сіксов [26], D.J. Haraway [29], Е.А. Кар-

lan [33], J.L. Parpart [34] та ін. автори намагаються осмислити основи власної методології і ще менше є таких досліджень, в яких ці дослідження пов'язуються з принципами структурної методології (Н.С. Автономова [1], І. Жеребкіна [7], Г. Жиру [8], Т. Клименкова [12], У. Кендес, [13], Е.Е. Кеплен [14], М. Месснер [16], J. Butler [25]. Н. Сіхous [28].

Водночас аналіз праць, що належать до гендерного напрямку, виявляє виразну тенденцію до свідомого чи недостатньо усвідомленого застосування в них різних варіантів цієї методології.

Серед розмаїття методологічних принципів, що використовуються в зазначених дослідженнях, автор намагалася виявити ті, які належать до структурної методології, вважаючи, що саме вони виразно становлять суть гендерного напрямку в гуманітарному пізнанні. Різні її форми (структуралізм і постструктуралізм) причетні до формування понятійного апарату і проблематики жіночих студій, в яких ключовими концепціями є дестабілізація гуманістичного суб'єкта, сумнів щодо доречності і епістемологічних можливостей великих наративів, цінності й істинності бінарних опозицій західної метафізики [14, с. 154].

Поняття «гендер» (від англ. gender – рід) стало базовою категорією жіночих студій. Вже на самому початку гендерних досліджень було виразно розмежовано «гендер» (gender) і «стать» (sex). Значний теоретичний внесок у це розрізнення слід визнати за Симоною де Бовуар, якій належить ідея про те, що жінкою не народжуються, а нею стають. «Ані гормони, ані таємні інстинкти не визначають жіночої природи, жіночої суті, все залежить від того, як відчуває себе жінка; як вона, відштовхуючись від сприйняття оточення, ставиться до свого тіла, яким є її світосприйняття [3, с. 302]».

Положення про те, що істоти жіночої статі такими не створені, а стають внаслідок спільних зусиль суспільства, чоловіків і жінок, виступає як одна з головних і принципових засад фемінізму. Поняття «гендер» охоплює більш широке, ніж «стать» коло якостей і відносин, які характеризують людське життя. Більшість дослідників вказують на системно-структурні характеристики поняття «гендер» і пов'язують його із соціальними відносинами. Наведемо декілька визначень на підтвердження цієї думки.

«Гендер – це структурована під впливом культури система відмінностей. Вона деякою мірою пов'язана із біологічними різницями, але не зводиться до них» [24, с. 227].

«Сутністю конструювання гендеру є полярність і протиставлення. Гендерна система – це соціально сконструйована система нерівності за статтю» [4, с. 21].

«Ми розуміємо гендер не як якість особистості, а швидше, як... результат і одночасно причину різних соціальних відносин, як засіб легімітизації одного з найфундаментальніших розподілень у суспільстві» [13, с. 22-23].

«Гендером називають соціально сконструйовані ролі і соціально засвоєні моделі поведінки, які пов'язуються з уявленнями про чоловіків і жінок. Сюди належать суспільні вимоги до характерних рис, схильностей і типової поведінки як жінок, так і чоловіків (фемінність і маскуліність). Ці ролі і вимоги за-

своюються у процесі набуття життєвого досвіду, змінюються протягом часу і розрізняються в різних культурах» [35].

«Серед дослідників-феміністів набув поширення підхід до розгляду гендеру як... ситуаційно конструйованого результату перформансу суб'єктів дії. Ідея гендеру як перформансу висуває на перший план ситуативну флюїдність гендеру: то консервативний і репродуктивний, то трансгресивний і руйнівний» [16, с. 157].

Як бачимо, для визначення категорії «гендер» використовуються поняття «відносини», «відмінності (різниці, розрізнення)», «конструювання», «система», «структура», «перформанс», «протиставлення», «трансгресивність». Більшість з цих понять становлять основу методології структурних досліджень. Відомо, що головні засади структурного методу (структуралізму) закладено видатним французьким вченим-лінгвістом Фердинандом де Соссюром. Він започаткував новий напрямок у лінгвістиці, який відрізнявся від попередніх тим, що в його межах мова почала розглядатися як система. За його думкою, не походження слів, а взаємозв'язки – це головне у мові, саме вони повинні вивчатися першочергово. Визначивши мову як систему, Соссюр виділяє в ній сукупність відношень (структуру) як предмет лінгвістичного дослідження. Основою виділення мовних структур і формування предмета структурної лінгвістики стало розкриття Соссюром сутності структурної одиниці слова – фонемі. Властивості мовних одиниць він розумів як залежні від їхніх відношень, що виникають у процесі їхнього функціонування. Суть усіх мовних відношень Ф. де Соссюр вбачав у різницях і протиставленнях, визначав як «перш за все позитивні і негативні сутності» [21, с. 151].

Варіантами структурної методології є структуралізм і постструктуралізм. Терміном «постструктуралізм» позначають низку концепцій гуманітарних галузей знання, які, подібно до структуралізму, тяжіють до розробки проблем філософії мови, базуються на тлумаченні знака як єдності означника і означуваного, але головну увагу звертають на позаструктурні параметри, «виворіт» структури і на цій основі розвивають методологію та епістемологію, відмінні від структуралістської.

У структурній методології, розробленій за моделлю лінгвістики Ф. де Соссюра і його послідовників і застосованій в багатьох галузях гуманітарного знання, засадничими є низка принципів, які автор цієї статті виділила і проаналізувала у своїх публікаціях [19-21]. Це принципи структурності і її зв'язку з мовою, відмінності (різниць), деконструкції, трансгресії та ін. Враховуючи ту обставину, що наукова методологія, представлена структуралізмом і постструктуралізмом, широко застосовується в гендерних студіях [12, с. 60], цікаво прослідкувати, як в них працюють ці принципи.

Розглянемо принцип структурності і його зв'язок з мовою у контексті гендерних досліджень. Те, що структура може бути представлена в термінах опозицій і різниць незалежно від того, які саме елементи заповнюють валентності, утворені в системі опозицій і різниць, зробило структуралістську методологію придатною до того, щоб зв'язувати різні об'єкти, приводячи їх до константних моделей, аналізувати структурні цілості [6, с. 352]. Специфікою структуралізму

є використання мови і деяких способів її вивчення як основи науковості в інших ділянках гуманітарного знання або розуміння за аналогією з мовою як знаковою системою [1, с. 10]. У зв'язку із цим слід зазначити, що міжнародного поширення гендерні і особливо жіночі студії набули після публікації книги Ю. Крістєвої «Бажання в мові» [31], в якій вона здійснила паралельний аналіз лінгвістики і родинних структур, спираючись на психоаналітичні моделі З. Фрейда в лаканівському варіанті. Дослідниця показала, що бажання й мова, відтворюючись у родині, взаємно впливаючи одне на одне, структурують особистість. Саме гендер є однією з найбільш дієвих структур, оскільки завдяки формуванню і руйнуванню мови він обумовлює соціально-історичний і рольовий розподіл і відносини в людських спільнотах. Люди визначені багато в чому культурним контекстом, системами значень. Вони «живуть у світі структур, які істотно обмежують рівень їхніх можливостей і оформлюють їхні думки і поведінку, хоча й не остаточно» [12, с. 62]. Таку роль, наприклад, виконує опозиція «чоловік-жінка». Ю. Крістєва розглядає цей конструкт з гендерних позицій, здійснюючи його постструктуралістську деконструкцію. На думку дослідниці, поняття «жінка» не може розглядатись стосовно до якоїсь незмінної, від початку даної сутності, а лише до структури, сформованої в суспільно-історичному перебігу. «Вважати, що «ти – жінка», – відзначає Крістєва, – майже не менше безглуздя та обскурантизм, ніж вважати, що «ти – чоловік» [15, с. 456]. «Майже» означає тут, що поняття «жінка» є практично корисним для боротьби за свободу і свої права. Однак у глибинному сенсі, на думку дослідниці, «жінкою не можна *бути*, бо жінка – це те, що навіть не доходить до *буття*,... не репрезентується, те, що не висловлюється, лишаючись поза межами номінацій та ідеологій» [15, с. 456]. Підкреслюється сконструйованість цього поняття, яке не має під собою онтологічної основи, є негативністю, що існує лише в опозиції «чоловік-жінка». Штучність цього конструкту дає підставу стверджувати, що він є історично плінний і підвладний змінам.

Можливі шляхи таких змін розробляє американська дослідниця Д. Гаревей (відома своїми працями з гендерних проблем та теорії фемінізму), ідеї якої набули значного поширення. У роботі «Мавпи, кіборги та жінки: реінвенція природи» вона аналізує причини та історичні умови домінування західноєвропейського патріархального та наукового дискурсу [29, с. 149]. Д. Гаревей розглядає опозиції «природа-культура», «людина-тварина», «людина-машина», найбільш причетні до формування панівного, раціоналістичного світогляду, послідовно розмиває межі, створені цими опозиціями, але не стирає ці кордони. Вона обґрунтовує необхідність нового знання на основі феміністичного та політично лівого аналізу. Знаряддя для позначення світу, на її думку, можна здобути лише революційним шляхом, через дискурсивну революцію [14, с. 161]. Люди можуть розвинути нові шляхи бачення, які дозволять їм змінити дискурсивні практики, соціальні структури, відносини і навіть закони [12, с. 62].

Своєрідною інтерпретацією мови як структурної основи життя в гендерному аспекті відзначається творчість О. Забужко, званої не тільки в Україні, але й в Європі, де її називають «творцем постмодерного романтизму». У найвідомішому зі своїх художньо-філософських творів «Польові дослідження з україн-

ського сексу» вона наголошує: «Дім твій – мова... завжди при тобі, як у равлика, й іншого, непересувного дому не судилося тобі» [9, с. 16]. Мові властиві виразні структурні ознаки, вона має форму кулі, сприймається як дім, освітлений уночі, в який заходиш і зачиняєш за собою двері. Авторка розповідає про свій виступ перед людьми, які не знали української мови, але магичні, ірраціональні властивості поетичної мови владно примушували їх слухати вірші, відчувати їх ритм і принаду. «Мова, дарма що незрозуміла, на очах у публіки стягалася до вкола тебе в прозору, мінливо-ряхтучу, немов із рідкого шкла виплавлену кулю, всередині якої... чинилась якась ворожба: щось жило, пульсувало, випростовувалось, розверзалось провалами, набігало вогнями..., ти відчитала – оповита, просвітліла і захищена» [9, с. 16]. О. Забужко надає мові функції захисту й утвердження в жіночій самоідентичності (тожсамості) і людській гідності: «Власний текст боронив тебе від напруги і пониження, ти читала, як писала, – на голос ведена саморухливою музикою вірша» [9, с. 16]. Мова постає як провісник майбутнього. У ній міститься значно більше знання, ніж те, що піддається раціональному осмисленню. Лірична героїня роману після першої зустрічі з чоловіком, якого вона покохала, пише вірші, де були рядки: «Я вчилася науки розставання» [9, с. 17-18]. Це розставання з коханням, із щасливим життям, із собою трапилося згодом, але із самого початку інтуїтивно прозріння поетичної мови (внутрішнє знання) показало жінці майбутнє її стосунків.

Незвичайні властивості мови були виявлені основоположником структурної лінгвістики Ф. де Соссюром у його творах про анаграми [23]. Він був попередником багатьох праць з індоєвропейської поетичної мови і метрики, натхненником порівняльної поетики, якою займалися його учень М. Мейє, а пізніше Р. Якобсон [11, с. 637] та інші представники структуралізму і постструктуралізму. Ф. де Соссюр, за виразом Ю. Крістевої, здійснив зсув, перейшов межу між мовою і метамовою, за якою об'єкт мови постав відмінним від будь-якого логічного чи психологічного акту. Розуміння мови розвивалося в напрямку, який все ближче підступав до процесу, де мова функціонує разом з тілом, референтом, означником, позначеним. Цей зсув в осмисленні мови Ю. Крістева називає «генотекстом». Такий зсув підводив Ф. де Соссюра у «серце незнання» [15, с. 263]. У творчості деяких поетів і мислителів (Арто, Лотреамона, Малларме, Батая, В. Хлебнікова та ін.), на її думку, критика держави, родини і релігії настільки очевидна і несамовіта, що порушує правила звичної комунікації, розбиває структуру самої мови. Мова, яка містить бунт, крик, жест, часто оцінюється як езотерична, нечитабельна, елітарна [15, с. 455]. Проте Ю. Крістева вважає мову, яку традиційне суспільство відкидає, оскільки в ній зашифровано те, що це суспільство згнічує або вбиває (це стосується і жінок як меншини), важливим механізмом творення нового дискурсу і відтак кардинальних змін у суспільстві. Поетична мова розбиває і відновлює соціальний примус, вона є дискурсом кризи і тому її теоретичний аналіз необхідний для усвідомлення цих її функцій і прогностичної ролі в суспільстві. Такі філософсько-теоретичні дослідження (на основі структурної методології) потребують зміни всього традиційного критичного і концептуального апарату, оскільки в існуючих сигніфікативних практи-

ках методи класичного мислення надають привілейованого статусу моменту стабільності, а не кризи [15, с. 455].

У працях Ю. Крістевої, які містять у собі феміністські дослідження, студії з постструктуралістської поетики, теорію конфлікту, психотерапевтичний радикальний напрямок та ін., виразним є прагнення побудови дискурсу із домінуванням ознак кризи сучасного суспільства.

Одним з головних структурних відношень, конструктивним принципом мовних утворень є відмінність (різниця). Вище було зазначено, що це відкриття стосовно лінгвістики належить Ф. де Соссюру. Структуралізм і особливо постструктуралізм іноді постулюють принцип відмінності як базовий у некласичній філософії. Свідченням цього є та обставина, що філософський дискурс (до якого належать структуралізм, постмодернізм, постструктуралізм), заснований на структурній методології, іноді іменують філософією відмінності. Цим акцентується протиставлення цього різновиду постнекласичного філософствування класичному як «філософії тотожності».

Принцип різниць (відмінностей) є методологічно значущим у найсучаснішому напрямку гендерних досліджень – жіночих студіях, представлених Л. Ірігарей, Ю. Крістевою, Е. Сісу та ін. Існує точка зору, яка має під собою достатню підставу, що дослідження з жіночих студій, феміністська критика модерністських фундаменталістських епістемологій випередили чоловічі дискурси, постструктуралізм і постмодернізм, оскільки задовго до них акцентували увагу на відмінностях [14, с. 154].

Принцип відмінності і в найсучасніших напрямках гендерних студій залишається домінуючим і набуває все більшого методологічного значення. Відома дослідниця цієї проблематики І. Жеребкіна, аналізуючи феномен постфемінізму, однією з найістотніших його рис відзначає «переосмислення ролі сексуальної відмінності, ... інших типів відмінностей (класових, расових і національних) всередині структури жіночої суб'єктивності» [7, с. 233].

Відповідно до принципу відмінності, жінок не варто вважати рівними з чоловіками, як це було характерно для позиції Симони де Бовуар. Жінки повинні сприймати свою ідентичність як щось від початку дане і неминуче, наголошувати на своїй відмінності від чоловіків, оскільки лише в такому випадку жінки отримують можливість виявити себе і бути самодостатніми людьми із власною манерою поведінки і власною думкою. Слід дати розвинутися жіночим відмінностям. Тому необхідно шукати ділянки, в яких жіноча суб'єктивність може бути виразно окреслена. Жіночі студії вважаються складовою постструктуралізму, оскільки в ньому не тільки вагомо представлена жіноча проблематика, але й своєрідність жіночого дискурсу, відмінного від чоловічого, є досить відчутною.

Творчість Л. Ірігарей, Е. Сісу та ін. є спробою виробити стиль жіночого письма та практику жіночої літератури, що підривають фаллоцентризм та логоцентризм панівного дискурсу класичної західної культури. Ці авторки на основі переосмислення багатьох концепцій Л. Альтюсера, Ж. Деррида і Ж. Лакана вважають, що імперативом таких досліджень має бути власна жіноча втіха для того, щоб подолати репресивні концепції ідентичності західної думки. Е. Сісу

опікується проблемою, як віднайти сутність жіночої втіхи і перенести її на папір [18, с. 389].

Жіноче начало розглядається як щось різноманітне, плинне, неієрархічне, властиве не лише жінкам, але жінкам найбільшою мірою. Тому саме жінки здатні більше за чоловіків надати голос цьому началу і в такий спосіб, дискурсивно, покласти край пануванню класичної метафізики, яка має винятково чоловічий зміст.

Принцип відмінності як базовий застосовується в дослідженнях Ю. Крістевої з гендерної проблематики. Вона розхитує традиційні щодо жінок уявлення, представляє їх як нав'язані чоловіками, окреслює їх як лібідонозний патерналізм. «...Чи помічали ви, – зазначає Крістева, – ці маніакальні звички чоловіків, які послуговуються своєю університетською аудиторією, щоб трохи дистанціюватися від своєї священної матінки, глузуючи з жінки, яку вони «вихваляють»? Ті розважання про «красу», призначені цензурувати працю: «Вона дуже розумна, а проте така гарна»... Вже не кажучи про чоловіка, що приймає вас за псевдочоловіка і, охоплений пуристською гомосексуальною пристрасстю, просто хоче звільнити теоретичну царину від вашої присутності» [15, с. 450-451]. Дослідниця не задовольняється інформацією, якою насичені феміністичні журнали США, намагається за гаслами, декларативними назвами публікацій («Наші тіла», «Уся жінка», «Нотатки про третій рік жіночого визволення», «Сестра», «Доповідь більшості» тощо) розрізнити глибинні тенденції, зрушення, які в найбільш загальному вигляді вона характеризує як процес, в якому «деструктуризація бере верх над структурою» [15, с. 455]. Шляхом до більш глибокого осмислення гендерних відмінностей Крістева вважає психоаналіз у його сучасному вигляді (варіанті Ж. Лакана).

Спостерігається значне зацікавлення гендерною проблематикою в сучасному українському філософському і художньому дискурсі [2; 4; 9; 17; 18 та ін.]. У творчості О. Забужко активно проводиться ідея відмінності жінки від чоловіка. Авторка відстоює позицію жіночої самоідентичності («тожсамості») [10, с. 7, 112, 120].

Досліджуючи життя і творчість Л. Українки, О. Забужко демонструє неадекватність поширених оцінок особистості української поетеси, вважає ці позиції патріархально-владним дискурсом, який «передбачає незмінну орієнтацію на чоловічий світ як на головну санкціонуючу інстанцію» [10, с. 117]. Відповідно до цього дискурсу, в українській культурі творився міф про Лесю Українку як слабосилу хвору дівчину, сексуально непривабливу, «некохану», яка через це залишалася у «безгрішно-дівочому стані» і вимушена звертати свою платонічну любов на жінок, зокрема О. Кобилянську [10, с. 114]. Спростовуючи ці міфи, О. Забужко переконливо доводить, що Леся Українка належить до феміністичної генерації, в якій творча жінка вже усвідомила свою відмінність від чоловіків, власну самодостатність (тожсамість) і яка не вважає себе залежною від оцінки чоловіків за статевою ознакою. Українська поетеса, «відкидає приділену їй, як жінці, нішу «меншини», а це вже незаперечний бунт проти встановленого порядку гендерної субординації» [10, с. 118].

Важливе методологічне значення в гендерних дослідженнях має принцип трансгресії, який означає подолання кордонів, вихід за межі певних усталених структур. Категорія границі безпосередньо стосується питання про мову, історію, служить прообразом для культурологічних і педагогічних досліджень. Цей принцип щільно пов'язаний із структурним розумінням відмінності, оскільки кордони створюються лише на основі різниці, відмінності, іншості; через усвідомлення границь дискурсивних утворень відбувається їхній перехід і подолання.

Водночас поняття трансгресії, базоване на категорії відмінності, передбачає не лише визнання мінливості меж, які водночас і підривають, і дислокують різні конфігурації культури, влади і знання, але є теоретично-філософською основою загальної боротьби з метою поліпшення становища пригнічених верств у суспільному житті. Це означає, що створені в рамках домінування існуючі межі можуть бути піддані сумніву та перевизначені через різні форми трансгресії [8, с. 81].

Про кордони, створені традиційною суспільною ієрархією, чоловічим пануванням, тиранією чоловіків, владою батька (явищами однієї природи) пристрасно міркує О. Забужко. Гноблення виявляється в тому, що чоловіки прагнуть позбавити жінку її таємниці, брутально втручаються в її потаємне життя. При цьому немає великої різниці, чи йдеться про відносини з батьком («Які ж тайни можуть бути од татка?» [9, с. 130]), чи про стосунки з чоловіками, в яких переважає «те саме відчуття дочірньої *покори*, остаточності родового улягання» [9, с. 130]. Героїню роману «Польові дослідження з українського сексу» мучить постійне бажання «вирватись із забетонованого, спертого всередині родинного гнізда, за мурами якого їдко клубочився страх» [9, с. 128]. Влада батька фатально структурує жіноче життя, суспільна ієрархія, в якій чоловіки посідають панівне становище, призводить до формування відповідної установки – їм «усім треба *перемагати*, ось у чім справа, щиро, нелукаво брати й давати...вони не вміють» [9, с. 21].

Героїня гостро відчуває кордони, поставлені суспільством між чоловіком і жінкою. «Ти жінка. В цім твоя межа./ Твій місяць спить, як срібна блешня./ Як прянощ з кінчика ножа, / У кров утрушено залежність» [9, с. 21] – так у поетичній формі висловлює О. Забужко свої відчуття. Трагічне усвідомлення незборимої залежності від чоловіків, структурна визначеність місця жінки в суспільстві, особистих стосунках, творчості пригнічує героїню роману: «Ти була – жінка, жінка, хай йому стонадцять чортів: витка рослина, котра без прямиїсної підпори, хай би навіть і намисленої, – без конкретного обличчя живої любові – опадала долі й зачахала, тратячи всяку снагу до горобіжного розгону» [9, с. 22]. Однак, поряд із цим провідним мотивом про непорушність цих границь, відчутними у романі є і сумнів у тому, що вони довічні, а також бажання вирватись, подолати їх через кохання і творчість.

У праці «Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій» [10] О. Забужко аргументовано доводить належність Лесі Українки до безнадійно втраченої нині шляхетної «культури людей, що жили на тій граничній напрузі душевних сил, котрої інформаційна епоха вже не допускає, а безрелігійна свідомість

блокує» [10, с. 12]. Видатна письменниця у баченні О. Забужко постає як трансгресор, яка здійснила перехід кордонів патріархального суспільства світоглядно і дискурсивно (через писемну творчість), а також в особистому житті. Вона змогла подолати гендерні кордони. Завдяки усвідомленню своєї жіночої і творчої тожсамості Леся Українка переступає цілу низку порогів, створених суспільством для жінок її статусу. Бунт (вона їде до вмираючого коханого, з яким не була формально заручена, доглядає його на смертному одрі) проти волі батьків, вчинок, що суперечив усім звичаєвим нормам, яких мали дотримуватися жінки її (дворянського) стану, був «доторком до гранично оголених підстав людської екзистенції» [10, с. 88], виявом сильного самовладного Духа, здатного кинути у вічі всім авторитарно-владним структурам своє жіноче «Ні!» [10, с. 88].

Отже, принцип трансгресії в контексті гендерних досліджень означає вихід за межі панівного чоловічого дискурсу, створення дискурсу жіночого. Саме в цьому представниці гендерних студій вбачають вирішення не лише жіночих, але й значно більш широкого кола проблем.

Одна з відомих дослідниць із цих питань Д. Гаревей вважає, що жінкам слід надати можливість рухати культуру далі, ніж це дозволяють «дисфункціональні гендерні полярності», однак підкреслює, що «поверхового, легкого розпаду колись застиглих гендерних конструктів ще не досить» [14, с. 160-161]. Вона закликає «вирватися за свої кордони і взяти на себе відповідальність за будівництво кордонів», а також «тішитися з перестановки кордонів та з відповідальності за їхнє будівництво». Це формулювання мало суттєвий вплив на розхитування і руйнування традиційних бінарних опозицій західноєвропейського дискурсу, оскільки сприяло усвідомленню в колах представників фемінізму того факту, що дуалізм невід'ємний від західних традицій, що він спричинився до панування над жінками, людьми з темною шкірою, природою, робітниками і тваринами.

Д. Гаревей вважає, що сама гендерна, расова або класова свідомість – це здобуток, накинтий жахливим історичним досвідом суперечливих суспільних реальностей патріархальності, колоніалізму, расизму та капіталізму. Слід і саму категорію гендеру піддати структурному аналізу, оскільки вона надзвичайно складна, побудована на суперечливих статевих наукових дискурсах та інших суспільних практиках [14, с. 161].

Реальну можливість подолання кордонів Д. Гаревей вбачає в технічному розвитку суспільства, високотехнологічній культурі, яка кидає виклик усім різновидам дуалізму в незвичайний спосіб. У контексті цієї нової культури (кіберсвіту) стає неясно, хто творець, а хто створений у стосунках між людиною і машиною, неясно, що таке розум і що таке тіло, коли йдеться про машини, які беруть участь у практичному кодуванні. У цьому світі фемінізм може знайти можливості і засоби опору із середини, пірнувши в саму серцевину кібернетичної сфери («череву страховиська»). «Образність кіборгів може запропонувати вихід із лабіринту дуалізмів, в яких ми пояснюємо собі наші тіла та наші знаряддя... Вона означає і машини, які будують, і машини, які руйнують ідентичності, категорії, відносини, об'єми, оповіді» [14, с. 161].

Розробці цих ідей дослідниця присвятила працю «Маніфест кіборгів» [30], яка набула значного поширення в західній гуманітаристиці. У цій роботі послідовно проводиться принцип трансгресії в контексті жіночих студій. «Мій міф про кіборгів, – зазначає Д. Гаревей, – це міф про перейдені кордони, про масштабні об'єднання та небезпечні можливості, що їх прогресивні люди могли б дослідити, в такий спосіб виконавши істотну частину необхідної політичної роботи» [14, с. 161-162].

«Маніфест кіборгів» став закликком до єднання людей, до опору загрозі світового панування, яку вона вбачає в державних структурах, створених чоловіками, адже невідома держава, яку можна було б назвати жіночою. Д. Гаревей відкрила широкий простір перед дослідниками феміністської орієнтації (яким вона радить пробудитися) в ділянці проблематики гендеру, раси, етнічності, статі в контексті загрозливих військових, наукових, корпоративних і технологічних проблем.

Важливу роль у гендерних дослідженнях відіграє принцип деконструкції. Поняття деконструкції введене в теоретичний обіг відомим представником постструктуралізму Ж. Деррида в книзі «Дещо стосовно граматики» [Derrida J. De la Grammatologie. – Paris: Les Edition de Minuit, 1967. – Деррида Ж. О грамматологии / Ж. Деррида; пер з фр. Н.С. Автономова. – М., 2000], де викладено основні ідеї французького філософа. За класичними уявленнями, існує трансцендентне означуване, яке є об'єктивною реальністю, формою присутності; воно передує будь-якій означувальній діяльності і зовні спрямовує останню. На відміну від такої позиції, Ж. Деррида вважає, «що ніколи не було трансцендентального або привілейованого означуваного, а тому поле або гра сигніфікації не мають більше меж» [6, с. 567]. Тобто означуване (мова, голос, письмо тощо) ніколи не буває нейтральним. Воно дуже суттєво формує інтерпретації, створює смисли. За Деррида, методом відшукування смислу є не пошук прихованих абсолютів або трансцендентних позначених, але аналіз на рівні означників, який розкриває витoki породження смислу в процесі гри мовних форм, записаного слова, граматичних структур. Щоб розглядати структури, слід їх демістифікувати і з'ясувати їхній поверховий прояв.

Принцип деконструкції неоднаково тлумачиться і застосовується представниками гендерного напрямку. Д. Батлер зазначає, що «не існує гендерної ідентичності поза вираженням гендеру; ця ідентичність по суті визначається самими «вираженнями», що є...її результатом» [25, с. 25]. Тому потреба повторювати повсякчас гетеросексуальні норми, що нав'язуються суспільством, свідчить про нестабільність цих норм, про загрозу і можливість їхнього руйнування. У межах жіночих студій спостерігаються намагання розхитати прийняті сексуальні категорії. Це здійснюється в процесі деконструктивного аналізу текстів.

Цікавою є переоцінка жіночої відсутності, яку започаткували американські представниці феміністичного постструктуралізму Клер Джонсон і Лора Малві. Те, що жінка відсутня в патріархальній практиці сигніфікації, вони вважають сприятливою умовою для застосування принципу деконструкції. Адже в «інтервалах», які головний нарратив свідомо оминає, але які відкриваються там, де контроль нарративу зникає, наявний певний потенціал. Жіноче, тобто інтер-

вали, концептуально легітимізує як базове поняття не-знання. Отже, жінка присутня в чоловічих наративах, хоч і непрямо [14, с. 157].

Е. Сісу і Ю. Крістева створили теоретичні тексти, що радикально позбавляють суб'єкт центру, в цих текстах дискурси ієрархічно не впорядковані; жорсткі бінарні опозиції нехтуються. В їхніх працях як структурний принцип постає жіноче тіло. Завдання гендерного дослідження – деконструювати поверхню явищ для оголення внутрішньої прихованої структури, абстрактні пояснення ігноруються. Вважається, що дослідження як таке не може нічого більшого, ніж описати власний досвід дослідника, в такий спосіб вплинути на досвід інших людей, спонукати їх до дій: сміху, участі або отримання задоволення. Деконструкція у філософії статевої відмінності Е. Сісу базована на пошуку ліній розриву фаллоцентричного порядку в літературі. У прийнятих метафізичних опозиціях, на яких ґрунтується західний світогляд, вона намагається докорінно поміняти структурну залежність одного з членів цієї опозиції від другого, розірвати їхню звичну залежність за панування в ієрархії одного над іншим [18, с. 389].

Принцип деконструкції оцінює як надзвичайно продуктивний і свідомо застосовує у своїх філософських працях О. Забужко. «Захопливішим завданням для сучасного історика української культури, – зазначає вона, – видається якраз договорити недоговорене, проявити недопроявлене, розглянувши ту чи іншу дисидентську альтернативу колоніальному «мейстрімові» таки в питомих для неї самої, а не в накинутах їй...контекстах: одне слово, *деконструювати, щоб реконструювати* – якщо... і не саме зруйноване місто, то бодай його архітектурний проект» [10, с. 42].

Дослідниця визнає деконструктивний аналіз особливо ефективним у системі феміністичної методології, яка, на її думку, найбільшою мірою допомогла вітчизняній думці дестабілізувати патріархальний канон, яким «колоніальна культура несвідомо дуплікує всередині себе *ієрархічну структуру імперської влади*» [10, с. 43].

Висновки.

1. Вихідним пунктом структурної методології є положення про те, що соціальний світ створений зі значень, сконструйованих і прийнятих людьми.

2. Гендерні студії у своїх витоках і на сучасному етапі істотно спираються на структурну методологію.

3. Фундаментальними для гендерних студій є низка принципів структурної методології: структурності, відмінності, трансгресії, деконструкції. Ці принципи застосовуються в українських гендерних дослідженнях, особливо в жіночих студіях.

4. Структурна методологія слугує поінформованій практичній дії, намагається змінити світ шляхом вторгнення в приховані структури, які перебувають у постійній зміні. Практичний характер гендерних досліджень, зокрема жіночих студій, виявляється в тому, що вони орієнтуються на знання, інтереси жінок, їхню суб'єктивність, мають на меті здійснювати феміністичні проекти, втілювати в життя визвольні ідеали жіночих рухів.

Список літератури / References:

1. Автономова Н.С. Мишель Фуко и его книга «Слова и вещи» / Н.С. Автономова // Фуко М. Слова и вещи. Археология гуманитарных наук / М. Фуко. – СПб., 1994.
Avtonomova, N.S. (1994), “Michel Foucault and his book “Words and Things”, *Slova i veshchi. Arkheologiya gumanitarnykh nauk*, St.-Petersburg, Russia.
2. Агеєва В.П. Поетика зламу століть. Творчість Лесі Українки в постмодерній інтерпретації / В. Агеєва. – К.: Либідь, 1999. – 264 с.
Ageieva, V.P. (1999), *Poetyka zlamu stolit. Tvorchist Lesi Ukrainki v postmodernii interpretacii* [Poetika breaking in century. Creative activity Lesi Ukrainki in postmodernist style of the interpretation.], Lybid, Kyiv, Ukraine.
3. Бовуар С. де. Второй пол / С. де Бовуар; пер. с фр. А. Сабашникова, И. Малахова, Е. Орлова. – М.; СПб.: Прогресс; Алетейя, 1997. – 832 с.
Bovuar, S. de (1997), *Vtoroy pol* [Second sex], Translated from fr. by Sabashnikov, A., Malakhov, I. and Orlov, Ye., Progress, Moscow, Aleteya, St.-Petersburg, Russia.
4. Вороніна О. Універсалізм і релятивізм культури в конструюванні гендерної системи / О. Вороніна; пер. з рос. В. Гайденко // Гендерна педагогіка / О. Вороніна. – Суми, 2006. – С.10-21.
Voronina, O. (2006), “Universalize and relativism cultures in designing gender of the system”, Translated from rus. by Gaydenko, V., in *Genderna pedagogika*, pp. 10-21.
5. Гурко Е. Деконструкция: тексты и интерпретация / Е. Гурко // Деррида Ж. Оставь это имя (постскрипtum). Как избежать разговора: денегации / Ж. Деррида. – Минск: Экономпресс, 2001. – 320 с.
Gurko, E. (2001), “Dedesign: texts and interpretation”, in Derrida, Zh., *Ostav eto imia (postskriptum). Kak izbezhat razgovora: denegacii*, Ekonompress, Minsk, Belarus.
6. Деррида Ж. Письмо та відмінність / Ж. Деррида; пер. з фр. В. Шовкун. – К.: Основи, 2004. – 602 с.
Deryda, Zh. (2004), *Pysmo ta vidminnist* [L'écriture et la difference], Translated from fr. by Shovkun, V., Osnovy, Kyiv, Ukraine.
7. Жеребкина И. «Прочти мое желание...». Постмодернизм, психоанализ, феминизм / И. Жеребкина. – М.: Идея-Пресс, 2000. – 256 с.
Zherebkina, I. (2000), *Prochti moyo zhelaniye... Postmodernizm, psikhoanaliz, feminizm*, [“Read my desire...” Postmodernism, psychoanalysis, feminism], Ideya-Press, Moscow, Russia.
8. Жиру Г. Гранична педагогіка і постмодерністські політики / Г. Жиру; пер. з англ. В. Гайденко // Гендерна педагогіка. – Суми, 2006. – С. 80-91.
Zhyru, G. (2006), “Border teacher and postmodern politicians”, in *Genderna pedagogika*, Sumy, pp. 80-91.
9. Забужко О. Польові дослідження з українського сексу: роман / О. Забужко. – К.: Згода, 1996. – 142 с.
Zabuzhko, O. (1996), *Polovi doslidzhennia z ukrainskogo seksu* [Field studies on Ukrainian sex], Zgoda, Kyiv, Ukraine.

10. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій / О. Забужко. – 3-е вид., виправл. – К.: Факт, 2007. – 640 с.
Zabuzhko, O. (2007), *Notre dame dukrain: Ukrainka v konflikti mifologii* [Notre Dame d'Ukraine: Ukrainian in conflict mythology], Fakt, Kyiv, Ukraine.
11. Иванов В.В. Об анаграммах Ф. де Соссюра / В.В. Иванов // Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр. – М., 1977. – С. 635-638.
Ivanov, V.V. (1977), "About anagram F. de Sossyura", *Trudy po yazykoznaniiu*, Moscow, pp. 635-638.
12. Клименкова Т. Значення методології: три основні підходи / Т. Клименкова; пер. з рос. В. Гайденоко // Гендерна педагогіка. – Суми, 2006. – С. 48-68.
Klymenkova, T. (2006), "Importance of the methodology: three main approaches", Translated from rus. by Gaidenko, V., in *Genderna pedagogika*, Sumy, pp. 48-68.
13. Кендес У. Створення гендеру / У. Кендес, Д. Зіммерман; пер. з англ. Е. Здравомислова // Гендерна педагогіка. – Суми, 2006. – С. 22-47.
Kendes, U. and Zimmerman, D. (2006), "Creation gendra", Translated from eng. by Zdravomyslov, E., in *Genderna pedagogika*, Sumy, pp. 22-47.
14. Кеплен Е.Е. Жіночі студії / Е.Е. Кеплен; пер. з англ. В. Шовкун // Енциклопедія постмодернізму. – К., 2003. – С. 154-163.
Keplen, E.E. (2003), "Feminine aspice", Translated from eng. by Shovkun, V., in *Encyklopediia postmodernizmu*, Kyiv, pp. 154-163
15. Крістева Ю. Полілог / Ю. Крістева; пер з фр. П. Тарашчук. – К.: Юніверс, 2004. – 480 с.
Kristeva, Yu. *Polilog* [Polilogue], Translated from fr. by Tarashchuk, P., Yunivers, Kyiv, Ukraine.
16. Месснер М. «Дівчата-Барбі» проти «Морських чудовиськ»: діти створюють гендер / М. Месснер // Гендерна педагогіка. – Суми, 2006. – С. 153-165.
Messner, M. (2006), "'Girls-Barbi' against 'Sea monster': children create gender", in *Genderna pedagogika*, Sumy, pp. 153-165.
17. Павличко С. Канон класиків як поле гендерної боротьби / С. Павличко // Фемінізм / С. Павличко. – К.: Основи, 2002. – С. 213-218.
Pavlychko, S. (2002), "Canon classicist as field gender fights", in Pavlychko, S., *Feminizm, Osnovy*, Kyiv, pp. 213-218.
18. Поксон Л.Дж. Сісу, Елен / Л.Дж. Поксон; пер. з англ. В. Шовкун // Енциклопедія постмодернізму. – К., 2003. – С. 389.
Pokson, L.Dzh. (2003), "Sixous, Helen", Translated from eng. by. Shovkun, V., in *Encyklopediia postmodernizmu*, Kyiv, p. 389.
19. Повторева С.М. Застосування принципів постструктуралістської методології у філософії життя Ж. Дельоза / С.М. Повторева // Вісник Черкаськ. ун-ту. Серія: Філософія. – 2007. – Вип. 110. – С. 20-29.
Povtoreva, S.M. (2007), "Priminenie principle poststructuralist to methodologies in philosophers of the lifes", *Visnyk Cherkask. un-tu*, Issue 110, pp. 20-29.
20. Повторева С.М. Медіативність і трансгресія як принципи взаємозв'язку теоретичного і практичного у контексті структуралізму і постструктуралізму / С.М. Повторева // Філософські пошуки. – 2009. – Вип. XXIX. – С. 213-222.

- Povtoreva, S.M. (2009), "Mediativnoe and transgression as principles of intercommunication theoretical and practical in a context structuralism and poststructuralism", *Filosofski poshuky*, Issue XXIX, pp. 213-222.
21. Повторева С.М. Принцип відмінності постструктуралізму в біблійному контексті // Історія релігій в Україні: наук. щоріч. – Кн. II. – Л., 2009. – С. 214-220.
Povtoreva, S.M. (2009), "Principle of the difference poststructuralism in biblical context", *Istoriia religii v Ukrainie*, Issue II, pp. 214-220.
22. Соссюр Ф. де. Курс общей лингвистики / Ф. де Соссюр; пер. с фр. А.М. Сухотина // Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр. – М., 1977. – С. 31-285.
Sossieur, F.de. (1977), "Course of the general linguistics", Translated from fr. by Sukhotin, A.M., in Sossieur, F. de, *Trudy po yazykoznaniiu*, Moscow, pp. 31-285.
23. Соссюр Ф. де. Отрывки из тетрадей Ф. де Соссюра, содержащих записи об анаграммах / Ф. де Соссюр; пер. с фр. В.В. Иванова // Соссюр Ф. де. Труды по языкознанию / Ф. де Соссюр. – М., 1977. – С. 639-647.
Sossieur, F.de. (1977), "Fragment from tetrad F. de Sossyura, containing record about anagram", Translated from fr. by Ivanov, V.V., in Sossieur, F. de, *Trudy po yazykoznaniiu*, Moscow, pp. 639-647.
24. Чикалова И.Р. Гендер / И.Р. Чикалова, Е.И. Янчук // Новейший философский словарь. – Минск, 2003. – С. 227-228.
Chikalova, I.R. and Yanchuk, Ye.I. (2003), "Gender", in *Noveyshiy filosofskiy slovar*, Minsk, pp. 227-228.
25. Butler J. Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity / J. Butler. – New York: Routledge, 1990.
Butler, J. (1990), *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, Routledge, New York, USA.
26. Benhabib S. Feminists Contentions / S. Benhabib, J. Butler, D. Corner and N. Fraser. – New York and London: Routledge, 1995.
Benhabib, S., Butler, J., Corner, D. and Fraser, N. (1995), *Feminists Contentions*, Routledge, New York and London, USA, England.
27. Cixous H. Coming to Writing and Other Essays. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1991.
Cixous, H. (1991), *Coming to Writing and Other Essays*, Harvard University Press, Cambridge, MA.
28. Cixous H. Three steps on the Ladder of Writing / H. Cixous. – New York: Columbia University Press, 1993.
Cixous, H. (1993), *Three steps on the Ladder of Writing*, Columbia University Press, New York, USA.
29. Haraway D.J., Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature / D.J. Haraway, New York: Routledge, 1991.
Haraway, D.J. (1991), *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*, Routledge, New York, USA.
30. Haraway, D. A Cyborg Manifesto / D. Haraway // Contemporary Literary Criticism. – New York: Addison Wesley Longman, 1998.

- Haraway, D. (1998), "A Cyborg Manifesto", in Haraway, D., *Contemporary Literary Criticism*, Addison Wesley Longman, New York, USA.
31. Kristeva J. *Desire in Language. A Semiotic Approach to Literature*. – New York: Columbia University Press, 1980.
- Kristeva, J. (1980), *Desire in Language. A Semiotic Approach to Literature*, Columbia University Press, New York, USA.
32. Irigaray, L., available at: <www.cddc.vt.edu/feminism/irigaray.html>.
- Irigaray, L., available at: www.cddc.vt.edu/feminism/irigaray.html.
33. Kaplan E.A. «Introduction», and «Feminism. Oedipus. Postmodernism: The Case of MTV» // Kaplan E. *Postmodernism and Its Discontents: The Theories, Practices* / E. Kaplan (ed.). – London: Verso, 1988. – P. 1-9; 30-43.
- Kaplan, E.A. (1988), "Introduction", and "Feminism. Oedipus. Postmodernism: The Case of MTV", *Postmodernism and Its Discontents: The Theories, Practices*, pp. 1-9; 30-43.
34. Parpart J.L. *Feminism. Postmodernism. Development* / J.L. Parpart, M.H. Marchand. – New York and London: Routledge, 1995. – P. 1-22.
- Parpart, J.L. and Marchand, M.H. (1995), *Feminism. Postmodernism. Development*, Routledge, New York and London, USA and England.
35. Available at: <www.anc.org.za/ancdocs/discussion/gender.html>.
- Available at: www.anc.org.za/ancdocs/discussion/gender.html.

Цель. Целью статьи является показать на основе анализа использования базовых принципов структурной методологии в гендерной проблематике её конструктивные возможности, способность выявлять коренные противоречия и конфликты, артикулированные в дискурсивном поле современной западноевропейской и основанной на ней (украинской, американской и др.) гуманитаристики, и намечать реальные пути их смягчения и дальнейшего разрешения.

Методика. Применение компаративистских и семиологических подходов способствовало выявлению особенностей функционирования структурной методологии в гендерных исследованиях.

Результаты. Показано, что структурная методология используется в гендерных исследованиях благодаря её теоретической и практической эффективности. Исходным пунктом структурной методологии является положение о том, что социальный мир создан из значений, сконструированных и принятых людьми. Эта методология служит информированному практическому действию, пытается изменить мир путём вторжения в скрытые структуры, пребывающие в постоянном изменении. Практический характер гендерных (феминистических) исследований проявляется в том, что они ориентируются на знания, интересы женщин, их субъективность, ставят целью осуществлять феминистические проекты, воплощать в жизнь освободительные идеалы женских движений.

Научная новизна. Впервые доказано, что гендерные исследования в своих истоках и на современном этапе существенно опираются на структурную методологию. Сделан акцент на особенностях украинских гендерных исследований и их связи с этой методологией.

Практическая значимость. Полученные результаты дают возможность использовать принципы структурной методологии в различных сферах гуманитарного знания, создавать методики анализа современных дискурсивных практик.

Ключевые слова: гендер, деконструкция, женские исследования, киборги, различие, структура, структурная методология, трансгрессия, феминизм.

Objective. *The aim of the article is to show, on the base of using main principles of structural analysis in gender studies its constructive possibilities, its ability to clear out the basic contradictions and conflicts which are declared in the discourse of the modern West European and oriented to it (Ukrainian, American and so on) humanitarian studies and outline its real softening and further solution.*

Methods. *The use of the comparative and semiotic methods helps to discover the specific of function of structural methodology in the gender studies.*

Results. *The article demonstrates that the structural methodology is applied in gender studies due to its theoretic and practical effectiveness. The basic point of it is the thesis that the social world is made from the meanings constructed and adopted by people. There is, of course, some conduction which doesn't depend on perception but facts are not neutral, they demand interpretation in the context of values of existing systems of meanings. This methodology first of all helps to inform practical work; tries to change the world by invading in constantly changing hided structures. In particular practical character of the feminist studies is directed on women's interests of their subjectivity, the objective of the study is implementation of feminist projects and realization of the women movement ideals.*

Scientific novelty. *For the first time the author proved that the gender studies in the former days and now are based on the structural methodology. Accent was made on the specific of the Ukrainian gender studies and their relations with this methodology.*

Practical value. *The results of this investigation give the opportunity to use the principles of structural methodology on every field of the humanitarian sciences, literature and art, to create the methodic of the modern discourse practices analysis.*

Key words: *difference, gender, deconstruction, female study, feminism, cyborgs, structure, transgression.*

*Рекомендовано до публікації д-ром філос.
наук, проф. К.М. Узбеком.*

Дата надходження рукопису 29.03.2013 р.